

מטרת השפה המגשימה במקרא - ייחוס הנעשה ישירות לאלוה ללא סיבות אמצעיות (פח-צא)

פח

אמר הכוזרי: השומע את דבריכם שאלהים פנה בדיבור אל המוניכם וכתב לכם לוחות וכיוצא בזה, יסולח לו אם ייחס לכם את דעת ההגשמה¹⁸⁶. וגם לכם יסולח, שהרי לא ניתן להכחיש את המעמדים הגדולים, המפוארים והגלויים לעין האלה. יסולח לכם שאתם דוחים את ההגיון ואת העיון השכלי¹⁸⁷.

פט

אמר החבר: ¹⁸⁸ ישמרני האל מאבסורד וממה שהשכל שולל ורואה כאבסורד. הראשון בעשרת הדיברות הוא הציווי להאמין באלוהות. הדיבר השני¹⁸⁹ הוא האיסור לאמץ

הערות - ילמד ענוים דרכו

186 שהרי בהר סיני שמעו את קול ה' והלוחות הם מכתב ה', והשמעת קול וכתובה הן מעשים גשמיים. בסעיף הבא יסביר ריה"ל כיצד ייחוס מעשים אלו לה' אינו הגשמה. את התארים שאנו מייחסים בהם פעולות גשמיות לאלוה מסביר ריה"ל במאמר ב, א-ח. להסבר מדוע צריך דווקא שהנבואה תשתמש בשפה מגשימה ולא מספיק שהנביאים יגיעו להשגות אלוהיות, התייחס ריה"ל לקמן ד, ד-ה: "אמר הכוזרי: כאשר מושגים בשכל אלוהותו, היותו אחד, יכולתו, ידיעתו, שמקור הכל בו, ושהכל צריכים אליו והוא אינו צריך לכול - האם אלה אינם מביאים ליראת כבוד כלפיו ולאהבה אליו, ופוטרים מהגשמה זאת? אמר החבר: זאת טענת המתפלספים. מה שאנו רואים הוא שהנפש האנושית יראה בנוכחות דברים מבהילים מוחשים במידה שאין היא יראה בשעה שמספרים לנו עליהם, כשם שהיא חושקת בצורה יפה, הנוכחת והנראית, במידה שאין היא חושקת כשמספרים לנו עליה. ואל תאמין למתימר שהוא סומך על שכלו כשהוא טוען שמחשבתו רצופה ומסודרת כך שישגי את כל העניינים הדרושים בתורת האלוהות בשכלו בלבד, מבלי שיסתמך על מוחש ומבלי שיעגן (זאת) על ידי שיראה דוגמה אם בדיבור, אם בכתב, ואם בצורה נראית או דמיונית. רואה אתה שאינך יכול להשיג את ענייני תפילתך במחשבה בלבד בלי קריאה; ואין אתה יכול - למשל - לספור עד מאה במחשבה בלבד מבלי לבטא, במיוחד כאשר אתה רוצה לחבר את המאה ממספרים שונים. לולא החוש המעגן את הסדר השכלי הזה בדוגמאות ודימויים, הוא לא היה נקלט..." ועיין שם בהמשך דבריו בסעיפים טו-יז.

187 כאן המלך מקצין לצד השני. תחילה הקשה על פי השכל (סח). אולם לאחר המפגש עם ההתגלות במצרים ובסיני ובכל ההיסטוריה של עם ישראל - מיד נטה אל "הדמיון", שבו טעו הנוצרים. כבר שם הוא דחה את הנוצרי בכך שאין ללכת אחר ההיגיון אם רואים דבר בעיניים. אולם אין זו היהדות, כפי שכבר ביאר החבר בסעיף סז: "חלילה וחס שהתורה תביא מה שישלול מראה עיניים או הוכחה!". לכן לא ניתן לומר שהיהדות דוגלת בהגשמה.

188 ארבע נקודות בפי החבר: א. מיסודות היהדות שעיקרי האמונה אינם נוגדים את השכל, כי השכל עצמו הוא מאת האלוה; ב. יש איסור בתורה לעשות תמונה ולהגשים את האלוה; ג. באמונתנו אפילו לנמצאים הרוחניים, כמו הנשמה או המלאכים, אין בחינת גוף; ד. הדיבור והכתב האלוהי הם בריאה של ה', שנעשתה על ידי הרצון האלוהי, והם מבטאים נוכחות של שכינה והנהגה על-טבעית.

189 לא במקרה הדיבר "לא יהיה" נאמר רק אחרי "אנכי ה' אלוהיך", כי מבחינה חינוכית יש להקדים את

אלוה זולת אלהים יתעלה ולשתף עמו; והאיסור להשוות, להמשיל ולדמות,¹⁹⁰ ובכלל — להגשים. וכיצד לא נתפוש אותו כנעלה מההגשמה, והרי אנו תופשים רבים מברואיו כנעלים מזאת, כגון הנפש השכלית¹⁹¹ שהיא האדם באמת. כי מה שפונה אלינו בדיבור מצד משה, ומבין ומנהיג, אינו לשונו ולא לבו ולא מוחו. אלה כלים למשה. משה הוא נפש שכלית מבחינה, שאינה גוף, אינה תופסת מקום ואין מקום צר לה. אין היא צרה מלהכיל את צורותיהם של כל הנבראים. אנו מתארים אותה

הערות - ילמד ענוים דרכו

חווית ההתקשרות לפני ההכרה שהאלוה מובדל מהגשמיות, כדי שלא לטעות בטעויות הפילוסופים. וכך בנו גם אנשי כנסת הגדולה את המהלך של תפילת העמידה, כמו שביאר ריה"ל לקמן ג, יז: "מן הברכה הראשונה, הקרויה 'אבות' הוא מְשֻׁנָּה את מעלת האבות ושהברית של אלהים עִמָּם בת-קיימא לעד ולא תסור, כשהוא אומר: 'ומביא גואל לבני בניהם'. מן הברכה השנייה, הקרויה 'גבורות', הוא מְשֻׁנָּה שהוא [יתעלה] שולט בעולם הזה בתמידות, ולא כמו שחושבים חכמי הטבע שהעולם נוהג על פי הטבעים שאותם ניסו. והוא מְשֻׁנָּה שהוא [יתעלה] 'מחיה מתים' כשהוא חפץ, אף על פי שלפי ההיגיון של חכמי הטבע זה אינו סביר, וכן 'משיב הרוח ומוריד הגשם' וכדומה, והבקשות התלויות ברצון, כגון 'מתיר אסורים' וכדומה. והדבר התאמת ממסורות בני ישראל. לאחר שהוא מבסס את אמונתו ב'אבות' וב'גבורות', הגורמות לו לַדְמוּת שהוא יתעלה קשור בעולם הזה הגשמי, הוא מצהיר ב'קדושת השם', כלומר, (ברכת) 'אתה קדוש', שהוא נעלה, קדוש ומרומם משידבר בו או יתקשר אליו משהו מתארי הדברים הגשמיים. הוא מְשֻׁנָּה בברכה זאת את כל מה שקבעו הפילוסופים שאלהים נעלה ומקודש. זאת לאחר שהוא מצהיר ב'אבות' וב'גבורות' על אלוהותו ומלכותו, כי בהן התאמת לנו שיש לנו שליט ומחוקק. לולא שני אלה היינו מטילים ספק, לאור דברי הפילוסופים והדהריה'. לכן חייבים להקדים 'אבות' ו'גבורות' ל'קדושת השם'". ועיין גם בהערות

החבר במאמר ה סוף סעיף כב.
 190 שמות כ,ד: "לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר במים מתחת לארץ". ולא מפני שיש תמונה ורק אסור לעשות, אלא מפני שאין, כמו שביאר משה רבנו בדברים (ד,טו): "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם, כי לא ראיתם כל תמונה ביום דיבר ה' אליכם בחורב מתוך האש".

191 לא במקרה ממשיל ריה"ל את האלוה לנפש של האדם. כך עושה גם הגמרא בברכות י,א: "הני חמשה 'כרכי נפשי' כנגד מי אמרן דוד? לא אמרן אלא כנגד הקדוש ברוך הוא וכנגד נשמה: מה הקדוש ברוך הוא מלא כל העולם - אף נשמה מלאה את כל הגוף; מה הקדוש ברוך הוא רואה ואינו נראה - אף נשמה רואה ואינה נראית; מה הקדוש ברוך הוא זן את כל העולם כלו - אף נשמה זנה את כל הגוף; מה הקדוש ברוך הוא טהור - אף נשמה טהורה; מה הקדוש ברוך הוא יושב בחדרי חדרים - אף נשמה יושבת בחדרי חדרים; יבא מי שיש בו חמשה דברים הללו וישבח למי שיש בו חמשה דברים הללו". והטעם הוא מפני שגם הנשמה אינה שוכנת בגוף שכינת מקום אלא שכינת הנהגה. וביאר ריה"ל עניין זה במאמר ב,כו: "המזוג (של הגוף) בשלמותו יהיה תקין ויהיה מוכן לקבל את הנהגת הנפש השכלית, אשר היא עצם בלתי חומרי הקרוב לעצם המלאכים, אשר עליהם כתוב: 'די מדרהון עם בשרא לא איתוהי'. הנפש השכלית שורה בגוף שרייה של שליטה והנהגה, לא שריית מקום". וכך הוא גם לגבי ההתחברות של הקב"ה לישראל, כדבריו לקמן ד,ג: "(הכינוי) קדוש ישראל - כינוי לדבר האלוהי הדבק בו וצאצאיו דבקו של הנהגה וניהול, לא דבקו של צמידות ומגע". ועיין מו"נ א,מו. אם כן, על אף שלא שאל המלך כאן אלא על תיאורי ההגשמה, ולא שאל על ביאור המושג "שכינה במקום", ריה"ל במשל זה כבר רומז גם להסבר עניין זה.

מסלול 1: יום ה לפרשת חיי שרה
 מסלול 2: יום ב לפרשת חיי שרה

בתארים מלאכיים רוחניים. על אחת כמה וכמה בורא הכול¹⁹². אך אסור לנו לשלול את מה שנמסר במסירה נאמנת על אודות המעמד ההוא. [לכן] אומרים אנו שאין אנו יודעים כיצד התגשם הדבר (האלוהי), הפך לדיבור ונשמע באוזנינו, ומה הוא יתעלה ברא שלא היה בנמצא ואיזה מן הנמצאים הוא שעבד לו, שכן אין דבר שאינו ביכולתו. כן אנו אומרים שהוא יתעלה ברא את שני הלוחות¹⁹³ וכתב עליהם כתיבה חקוקה, כשם שברא את השמים ואת הכוכבים בחפצו בלבד. אלהים יתעלה חפץ ואז התגשמו [הלוחות] בשיעור שבו חפץ ובמתכונת שבה חפץ, ונחרת בהם כתב עשרת הדיברות. כן אנו אומרים שהוא קרע את הים ועשה אותו חומות עומדות מימין העם ומשמאלו ומסילות מסודרות ורחבות, וקרע מוכשרת-לדריכה, כדי שילכו בה בלי טורח ובלי מאמץ. אותה קריעה, אותו בניין ואותו שכלול מיוחסים אליו יתעלה. הוא לא נזקק למענם לכלי ולא לסיבות אמצעיות¹⁹⁴, שנזקקים להם הבריות במעשיהם.

הערות - ילמד ענוים דרכו

192 וזה עניין השם "קדוש", כמו שביאר לקמן ד,ג (עמ' 217): "השם קדוש - כינוי להיותו נעלה ומרומם משיהיה ראוי לתואר מתארי הברואים. אף שאין קרוי בהם על דרך מטפורת. לכן שמע ישעיהו: 'קדוש קדוש קדוש' עד אין קץ, כלומר, שהוא נעלה ומרומם ומקודש ונקי משידבק בו דבר מטומאות האומה אשר אורו שורה ביניהם. לפיכך ראה אותו 'על כסא רם ונשא'. משום זה מכנים 'קדוש' את הרוחני שאינו מתגשם ולא דבק בו דבר מן הדברים הגופניים".

193 כלומר, לא שהאלוה כתב את הלוחות כאדם הכותב בכתב ידו, אלא הוא ברא אותם. אנו מייחסים אליו את המעשה כאילו הוא "כתב" כי הוא נעשה ללא "סיבות אמצעיות", כמו שמפרש והולך. וכן כתב לקמן ב,ד: "לפי רצונו נפעלים האוויר ויתר הגופים, ולובשים צורה על פי דברו, כמו שהשמים והארץ לבשו צורה, לכן הוא נקרא 'מדבר' ו'כותב'. כמו כן, מן הגוף העדין הרוחני הקרוי 'רוח הקודש' מתהוות הצורות הקרויות 'כבוד ה'". הוא קרוי בדרך ההשאלה 'ה' ויורד אל הר סיני (כמו שכתוב 'יורד ה' על הר סיני'). ועיין שם עוד בסעיף ח ובמאמר ד,ה בביאור "כבוד ה'" כפי שריה"ל מסביר בכך כיצד הפעולות הגשמיות הללו - כתב ודיבור - מיוחסות לאלוה, כך הוא מסביר גם את התארים הגשמיים המיוחסים לו: "כל שמות האלוה (חוץ מן השם המפורש) הם סיפורים ותארים נוספים (על עצמותו) שכולם שאולים מההתפעלויות שהנבראים נפעלים מגזרותיו וממעשיו" (לקמן ב,ב).

194 כלומר הפעולה נעשתה ישירות ברצון האלוהי, ולא באופן עקיף על ידי החוקיות שקבע בטבע, חופש הבחירה שקבע באדם או המקריות שהטביע בעולם, שהם "סיבות אמצעיות". כך הגדיר ריה"ל את המעשה האלוהי לעומת סיבות אמצעיות (לקמן ה,כ): "ההשפעות (=פעולות המשפיעות על המציאות) הן: אלוהיות, או טבעיות, או אקראיות, או בחירות. האלוהיות - (נובעות) בהכרח [במישרין] מן הסיבה הראשונה. אין להן סיבה זולת חפץ אלוהים יתעלה." ו"ל לקמן ד,ג (עמ' 217): "כמו שרומזים אל השכל ואומרים שהוא בלב או במוח; ואומרים: 'השכל הזה' ו'השכל ההוא'. אבל רומזים באמת רק אל מה שתופס מקום. אף על פי שכל האיברים משמשים את השכל, הרי אם זה באמצעות הלב או המוח, אזי רומזים אל הכלי הראשון שלו לאמור: 'השכל שם'. כך רומזים אל השמים, כי הם כלי המשמש ברצונו יתעלה בלבד בלי סיבות אחרות המתווכות ביניהם - ואין רומזים אל דבר מן המורכבים, מפני שהם כלים המשמשים בתיווך סיבות אחרות המשתלשלות עד אליו יתעלה, כי הוא סיבת הסיבות - ואומרים: 'היושבי בשמים', 'כי האלוהים בשמים'. ופעמים אומרים על דרך המטפורה: 'יראת שמים', ו'ירא שמים', ו'מן השמים ירוחמו'. כמו כן רומזים על עמוד האש

מסלול 1: יום ה לפרשת חיי שרה

מסלול 2: יום ב לפרשת חיי שרה

שהרי המים עמדו על-פי ציוויו ולבשר-צורה על-פי חפצו. כך לובש האוויר המגניע אל אוזנו של הנביא את צורות המלים הנושאות את המשמעויות אשר רוצה אלוהים שהנביא והציבור ישמעו אותן.

צ

אמר הכוזרי: זאת טענה משכנעת.

צא

אמר החבר: אינני פוסק שהדבר כך. אולי הוא בדרך שתומה יותר משאוכל לדמיין אותה¹⁹⁵. אבל המסקנה מכאן היא שמי שהיה עד למעמדים (אלה¹⁹⁶) יודע אל-נכון

הערת - ילמד ענוים דרכו

ועמוד הענן, ומשתחווים כלפיו, ואומרים שאלוהים שם, מפני שאותו עמוד משמש ברצונו [יתעלה] בלבד ואינו כשאר העננים והאשים הנקרים באוויר מסיבות אחרות. כמו כן רומזים אל 'אש אוכלת בראש ההר', שאותה ראו המון העם, ואל הצורה הרוחנית שאותה ראו העילית: 'זתחת רגליו כמעשה לבנת הספיר', והיא נקראה: 'אלוהי ישראל'. כן רומזים אל ארון הברית, ואומרים אודותיו: 'אדון כל הארץ', כי הופיעו עמו נפלאות ונעלמו מאחריו.

בגלל זה אנו מייחדים את ה' על אדם מסוים או מקום מסוים, כי בו המעשים האלוהיים התגלו - ד,ג (עמ' 217): "לא מותר לכל התפין להגיד: 'אלוהי' או 'קדושי', אלא כמטפורה בדרך הקבלה מהמסורת. בתור אמת יגיד אותן רק נביא או חוסה (=אדם שמלומד בנסים) אשר דבק בו דבר אלוהי. לכן נאמר אל הנביא: 'חל נא את פני ה' אלוהיך'. מטרת אומה זאת היתה שתתייחס אל שאר האומות כמו יחס מלאך אל בני אדם, כמו שנאמר: 'קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלוהיכם'". ושם בעמ' 215: "נניח שכמה אומות הלכו בעקבותיו ועבדו אותו על פי השמועה והקבלה; איפה קבלתו אותם, דבקתו בהם, שביעות רצונו מציותם וכעסו על המרי שלהם? אנו רואים אותם עזובים לטבע ולאקראיות, מאושרים או אומללים בהתאם לשני אלה, לא בהתאם למשהו שמתאמת שהוא על פי דבר אלוהי בלבד. עוד ייחד אותנו באומרו: 'ה' בודד ינחנו ואין עמו אל נכר'".

195 כפי שהדגיש החבר לעיל, אין אנו יודעים איך עשה הקב"ה את הלוחות, יש מאין או יש מיש, או באופן אחר. אך אנו יכולים לומר שפעולה זו לא שייכת ל"סיבות אמצעיות" אלא לדבר שרק האלוה יכול לעשותו, וזה מה שחשוב.

196 אם כי המאמין האמיתי, כמו הנביא, אשר דבק בבוראו, אינו זקוק למעשה ניסי דווקא כדי לייחס אותו לאלוה. גם באירועים שניתן לפרש שנעשו בסיבות אמצעיות של חופש בחירה של אדם או חוקי הטבע או המקרה - הוא יראה את יד ה' בהם. וכך היו האבות במדרגתם, כדברי ריה"ל לקמן ב,ב: "ואולי לזאת התכוון באומרו: 'וארא אל אברהם [אל יצחק ואל יעקב] באל שדי', כלומר, בדרך הכוח וההשתלטות, כמו שאמר: 'לא הניח איש לעושקם ויוכח עליהם מלכים'. הוא לא ברא להם נס כמו שברא למשה. לכן אמר: 'ושמי ה' לא נודעתי להם'. הוא התכוון: 'ובשמי ה'', כי האות ב"ת ב'אל שדי' באה במקומה. הוא עשה אפוא למשה ולישראל מה שלא השאיר ספק בנפשות שבורא העולם בורא אותם דברים בריאה מכוונת ראשונית, כגון מכות מצרים וקריעת ים סוף והמן ועמוד הענן וזולתם, לא מפני שהיו יותר נכבדים (=צדיקים) מאברהם יצחק ויעקב, אלא מפני שהיו ציבור שהספק בנפשותיהם. האבות, לעומתם, היו בשיא האמונה וניקיון הלבבות, עד כדי שאילו לא נתקלו אלא ברע - לא היתה אמונתם באלוהים מתערערת. לכן לא היה להם צורך בכך". מדרגה זו שייכת גם בימינו, כמו שכתב ריה"ל במאמר ה בסוף סעיף כ: "עם זאת מייחסים את כל [זה] לסיבה הראשונה

מסלול 1: יום ה לפרשת חיי שרה
מסלול 2: יום ב לפרשת חיי שרה

שהדבר מן האל ללא אמצעי, שהרי הם כיצירה הראשונה וכבריאה הראשונה¹⁹⁷. מכאן מתקבלת בנפשות האמונה בתורה שהתלוותה למעמדים אלה, עם האמונה שהעולם מחודש ושכך ברא אותו¹⁹⁸, כמו שהן רואות שהוא יצר את שני הלוחות ואת המן וזולת זאת; ויסורו מנפש המאמין ספקותיהם של הפילוסופים והדהריה'¹⁹⁹.

שאלות מנחות:

- ✦ מהן שלוש הסיבות שהחבר דוחה את האפשרות שהיהדות מאמינה בהגשמת ה' (ושכל, מצוות ואמונה)
- ✦ מדוע היהדות אינה מעוניינת "להשליך את השכל"?
- ✦ מדוע חשוב לבנות תחילה את הקשר עם האלוהים לפני שמבררים בשכל את "אי הגשמתו"?
- ✦ מדוע כשאומרים שה' שוכן במקום מסוים, אין בזה הגשמה? מה הדמיון בזה לנשמה בגוף?
- ✦ אם הקב"ה "ברא" או "יצר" את הלוחות, מדוע התורה משתמשת בלשון "כתב"?
- ✦ מה ההבדל בין "המעשה האלוהי" לבין "סיבות אמצעיות"?

הערות - ילמד ענוים דרכו

בדרכים שהוזכרו. על פי המטרה הראשונה (=שהפעולות נעשות ע"י האלוה) היו קורות בני ישראל כל עוד נשארה השכינה ביניהם. לגבי מה שאחרי כן יש ספק - זולת בליבותיהם של המאמינים - האם קורות אלה [שלאחר שהשכינה נסתלקה, הם על פי] מטרה ראשונה של אלוהים יתעלה, או שהן מסיבות אסטרולוגיות (=טבעיות) או אקראיות (=מקריות). אין טיעון חותך. אבל ראוי לייחס את הכול אליו יתעלה, ובמיוחד את הדברים הגדולים כגון המוות, התבוסות, האושר, האסונות, והדומים להם". ועיין ברמב"ן לסוף פרשת בא, שמהנסיים הגלויים האדם צריך ללמוד על הנסיים הנסתרים.

197 מבין התארים האלוהיים, יש תארים שעניינם לבטא מעשה מסוים שנעשה ללא סיבות אמצעיות. ריה"ל קורא להם "התארים המצורפים לשם המפורש" (לקמן ב,ב): "התארים התלויים בשם המפורש יתעלה, מצביעים על יצירה לא באמצעים טבעיים, כגון 'יוצר' ו'בורא' ועושה נפלאות גדולות לבדו', כלומר, בגזרתו ורצונו גרידא בלי סיבה אחרת".

198 אם כן, עשרת הדיברות הם עדות גם לבריאת העולם.

199 כת שייחסו לה את האמונה שהעולם היה קיים מעולם ויתקיים לעולם - הערת פרופ' שורץ.

מסלול 1: יום ה לפרשת חיי שרה

מסלול 2: יום ב לפרשת חיי שרה